

Gravitáció

Köztéri művészet a Moszkva téren és környékén

Kevésbé ismert, rejtőzködő műfaj a nyilvános művészet. Talán természetéből adódik ez. Tűnékeny jelenség, mely egyrészt a nyilvánosság tereit tekinti médiumnak, másrészt a meglepetésre és a kommunikációra helyezi a hangsúlyt, azaz *aktív befogadásra* épít. Megtapasztalásának alapvető módja, ha *interakcióba* lépünk vele, tisztán kontemplatív megközelítés esetén lényeges dimenziói rejtve maradhatnak.

Nem hivatalos nyilvánosság

Az aktív percepcióra építő műtípus egyik első példája Budapesthez kötődik. Erdély Miklós társával az 1956-os forradalom idején, a betört, érintetlen kirakatok láttán nyert ihlet hatása alatt valószínűleg meg *Őrizetlen pénz* című szolidaritási akciójukat, melynek során ládákat helyeztek el a város utcáin abból a célból, hogy pénzt gyűjtsenek a mártírok családjainak. Az akció váratlan módon volt képes tudatosítani a forradalom tisztaságát, így hozva létre egyben szokatlan műformát is. (Erdély később egyik interjújában az akciót művei közé sorolta. A láda fel tűnik Bereményi Géza *Eldorádó* című filmjében is, rekonstruált formában.)

A nemrég még létező szocializmus természetéből adódóan nem támogatta efféle műalkotások létrejöttét, így ezek csak illegális formában valósulhattak meg, mint Hajas Tibor graffiti akciói a hetvenes években (*Levél barátomnak Párizsba, Közös magánvélemény*), vagy ezek is (Kada) gyűjtőakciói a nyolcvanasokban (*Allamkassza, Rózsadombi villa*).

Az átmenet polifóniája

A rendszerváltást követően – párhuzamosan a nemzetközi trenddel – jónéhány eseménnyel bővül a budapesti krónika. Sokak számára vált emlékeztető a TNPU által 1992-ben kivitelezett *Szabadság Lelkének Szobra 1984 W* projekt, mely a gellérthegyi szobor átszellemítését javasolta annak akkoriban divatos módszerrel történő eltávolítása helyett, *felszabadítva* az évtizedek során ráarakódó ideológikus identitás súlya alól.

1993-ban került megrendezésre Mészöly Suzanne kurátor kezdeményezésére a *Polifónia* című köztéri manifesztáció Budapesten, melynek számos *probléma-megszőlítő* projektje közül most csak hármat idéznék fel. Mindhárom mű pontos mozdulattal elhelyezett feliratok révén fejtett ki hatást.

Gerber Pál: Felirat a 4-es busz oldalán, 1993

TNPU:
SZLSZ 1992 W

Gyenis Tibor:
Tyborman, eseménysorozat, 2003

Lakner Antal a város jobb és bal partja között feszülő, elsősorban a mentális zónában aktív különbségeket tematizálta. Az Erzsébet híd pilléreire illesztett, a rajta áthaladók számára jól látható *ideát* és *odaát* feliratok mindannyiukat bevonta a játékba (kíváncsi vagyok, hányan találják el, melyik volt a pestin és melyik a budain).

Sugár János szövegét a Blaha Lujza téri fényűtség *sugározta* hetekig: „*Dolgozz ingyen vagy végezz olyan munkát, amelyet ingyen is elvégeznél.*” Ez nemcsak a bontakozó kapitalizmus közterein járó-kelő polgár számára bizonyult kurrens meditációs objektumnak, de a hazai művészvilág berkein belül is rezonanciára lelt, hisz a képzőművészek *olyan* munkát végeznek, és nem is kapnak érte honoráriumot: ez éppen a fent említett bontakozó által formált hétköznapok okán azóta is téma, ami még tíz év múltán sem rendeződött megnyugtató módon.

Felszabadultabb lélekkel merengett az ember a Gyöngyösi utcából a Deák térre tartó viszonylaton, a négyes busz oldalára Gerber Pál által illesztett feliraton: *El van rontva a napom, ha nem győzők le három gonoszt.* Azt hiszem, csak annak sikerült teljesíteni e mesehősnek is becsületére váló tervet, aki nem odakint a csúcsforgalomban, hanem belső utakon keresett ellenfelet e művelethez.

Az aktív figyelem módszertana

Ne tévesszenek meg azonban senkit a fenti szöveges példák: a nyilvános térbe szánt művészet korántsem csupán játék a betűkkel. A köztér mint médium a nézőtől *interaktivitást* vár, a művésztől pedig

interkreativitást, azaz a folyamat művé formálása közben fokozott érzékenységet és találmányosságot. Könnyen adódik olyan helyzet, hogy szokatlan eszközöket kell használnia, nemcsak a nézőket, őt magát is sok meglepetés érheti munkája során.

A nyilvános városi térben megjelenő művészetnek ugyanis nincs könnyű dolga. Semmi sem védi, mint a múzeumban, küldetése mégis ugyanaz. A lélek húrjain játszik, mint minden igazi mű. Jól megválogatott eszközökkel, arányos léptékben. Álomszerű jelenésként, látomásként, általában csak néhány órára vagy napra. Éppen tűnékenysége az, ami emlékeztetessé teszi. Sokan nézik nem sokáig. Jelenléte esemény. Mindenkit megszólító képességében, a közvetlen demokráciára emlékeztető, kulturális és társadalmi különbségek között átívelő természetében rejlik igazi ereje. Általában spontán nézői vannak, bár szerencsés esetben igazi médiaeseménnyé válhat, mely a protokoll szintjénél mélyebbre hatol. Hisz munkaeszköze lehet a média is, ha sikerül a technológiai innováció produktumait szerszámmá szelidítenie. Érdemtelenül száműzetett a művészet a nem-protokolláris társadalmi nyilvánosság mediális zónájából a múzeumok mélyére. Pedig úgy tűnik, érdemes néha kiszabadítani a szellemet a palackból.

Ezt tette most a Ludwig Múzeum Budapest – Kortárs Művészeti Múzeum, megrendezvén a Moszkva téren és környékén a *Gravitáció* című eseménysorozatot, mely tizennyolc, erre az alkalomra készült műnek, művészi beavatkozásnak szolgál keretétül. Szinte szűz terepen, hisz a PP Csoport felmérése szerint a magyar felnőtt lakosság hatvannégy százaléka még sohasem járt kortárs képzőművészeti rendezvényen.

A Hegyi Dóra kurátor által rendezett kiállítás, mely az Európai Unió által támogatott Kultúra 2000 program keretében valósult meg 2003 május-júniusában, a budapesti Moszkva teret tekinti konkrét és átvitt értelemben vett kiindulási platformnak. Arra vállalkozik, hogy a köztér, illetve a köztéri művészet fogalmát korunk társadalmi és urbanizációs viszonyai közt vizsgálja, lehetőséget teremtve a művészet társadalmi kompetenciájának az eddiginél szélesebb körben való elfogadtatására. Azaz szó szerint kiviszi a művészetet az utcára. A projektet interdiszciplináris műhelymunka készítette elő 2002 novemberében, társadalomtudósok, építészek, kurátorok és művészek részvételével, elméleti és módszertani támpontokat adva a vállalkozáshoz.

Az idő és a tér

Tárlatlátogatások alkalmával szokatlan türelemre, többszöri terepbejárásra van szüksége a figyelmes nézőnek ahhoz, hogy teljes képet kapjon a *Gravitáción* bemutatott művekről. Sok közülük eseményjellegű, előre meg- (vagy éppen meg nem) határozott időponthoz kötött, egyszerre mindent látni tehát nem lehet, de talán ez a mozzanat segít hozzá minket ahhoz, hogy ami épp terítéken van, arra a jó tanács szerint aktívan figyelni tudjunk. A tájékozódást a városszerte terjesztett Pesti Est-különszám könnyíti, amely a tér közepén álló, erre az alkalomra újra megnyílt Gomba teraszon is megtalálható. Mint ahogy állandó vendégként a téren és környéken áll, működik a művek egy része is.

Csak egy kis időbe kerül észrevenni őket. Mint a titokzatos,

Eperjesi Ágnes: Színes, reklámmentes övezet, eseménysorozat, 2003

bp: Moszkvai idő, preparált tárgy, 2003

Andreas Fogarasi: Digital Justice, Sound Traveller, fénydobozok, 2003

inkognitóját mindvégig megőrző, és ezzel a képzőművészet működési mechanizmusának alapjaként feltüntetett művészidentitást (márka-nevet) is *eltérítő* bp (bonaparte povera) művét, aki a kurátornak küldött, rövid email-üzenettel nyerte el a részvétel jogát (a projektek egy része pályázat útján került kiválasztásra): *A Moszkva téri óra mutassa a moszkvai időt. Ne többet és ne kevesebbet*. Pontos célzás, bár nem biztos, hogy mentség a lekésért randevúra: az időutazásért idővel fizetünk.

Hogy hasznosan teljenek a várakozás percei, péntekre érdemes időzíteni a randit: ezen a napon ugyanis az *Időjárőr* lakókosziban fizetésért diktálhatunk. Négyezer forintot kap Sugár Jánostól az, aki minimum tíz percen át folyamatosan, megszakítás nélkül tollba mond egy tetszőleges szöveget, fejből. A művész hasonló nevű kiadványban publikálja az így rögzített élettörténeteket, mert általában ezt mesélik el a lakókocsi előtt sorban álló érdeklődők. Az *Időjárőr* első száma már kapható a tér újságárusainál. E meglehetősen megrázó olvasmány tanúsága szerint elsősorban erdélyi feketemunkások és tinédzserek állnak itt sorba. Hogy meghallgassák őket, és hogy pénzhez jussanak. A szám olvastán ki merem jelenteni, hogy az eredeti művészi koncepcióval szemben nemcsak a jövőben válik értékes kordokumentummá e gyűjtemény, már ma is plasztikusan az olvasó köré rajzolja a burkot, amiben van szerencséje élni.

Egy másik burokra, világgazdasági hurokra kacsint Andreas Fogarasi két fényreklám-táblája, a *Digital Justice* és a *Sound Traveller*. Ezek az elnevezések két létező jugoszláviai kalózkiaadót jelölnek, amelyek nemzetközi előadók zenéit terjesztik Jugoszláviában sokkal olcsóbban, mint amennyibe a helyi előadók jogtiszta lemezei kerülnek. Rendesen a Moszkva téren látható gigantikus fényreklámok mind *multinacionális* cégeket hirdetnek, hiszen a nagyméretű feliratokat csak azok tudják megfizetni. A két *mononacionális* cég Fogarasi tábláin a globalitás nyelvén, angolul idézett ironikus elnevezése (digitális igazság, hangutazó) játékosan kommentálja a lokális és a globális gazdaságok közötti kibillent egyensúlyt.

Részleges és teljes hasonulás

A kéretlen hirdetések áradatával, a vizuális környezetszennyezéssel száll szembe Eperjesi Ágnes beszédes nevű akciója: *Színes, reklámmentes övezet*. Csütörtökönként az erre a feladatra szerződöttes hoszteszek az együttműködni kész járókelők magukkal cipelt reklámszatyráit feliratmentes, színes zacskóba bújtatják. Jelzésértékű, kedves gesztus a praktikum tengerén hányódóaknak, szerelemcsütörtök azok számára, akik a színeket tisztán szeretik.

Színtén színfolt, bár egészen más természetű Gyenis Tibor produkciója. Őt hétköznap reggelenként láthatjuk a metróbejárat felett, talpával a falra tapadva. *Tyborman* első ránézésre a pókemberhez vagy a denevéremberhez hasonlóan emberfeletti képességekkel bír. Azonban ő az

illúziókeltés, a gravitáció legyőzésének eszközeit is megmutatja, amivel célja, hogy egyaránt élvezzük az illúziót és annak létrehozását is. Azaz, beleláthassunk a látvány konstrukciójába. A közönség az itt is jelen lévő hosztesztek közreműködésével kérdőívet tölthet ki, ötleteket adhat arra vonatkozóan, hogy mire használja képességeit Tyborman. Ezen elképzelések szerint az esemény folyamatosan módosul.

Rögtön a tér közepén, a földön ül El-Hassan Róza fából készített, mozaikszerűen összeálló műve, az *R. a túlnépesedésről álmodik*. Érzékeny, expresszív felületkezelése ellenére (vagy éppen azért?) jól azonosítható, életnagyságú emberi figura, aki mosolyogva kuporog a földön. A címadásban hangsúlyosan önarcképként aposztrofált, távoli kultúrákat idéző testhelyzetben elhelyezkedő szobrot (látott már valaki mosolyogva kuporgó alakot itt?) befogadták, s hamar munkára is fogták a tér állandó munkásai: délelőttönként sapkát tesznek a fejére, tábláskát, poharat nyomnak a kezébe: keressen pénzt, ha már idevette a gravitáció álmodozni.

Srétvizavi a szobor háta mögött, a karcsú lépcső mellett áll egymás tetején Németh Ilona két *Kapszulája*. Külalakjuk a csomagmegőrző automatákat idézi, ám sokkal nagyobbak annál. Humán használatra vannak méretezve, szigorú ergonómiával: minimális tér, amelyben az ember meghúzódhat vagy megpihenhet, afféle gyorszálló, távol-keleti dokumentumfilmekből ismert etap-hotel. Reluxával takart üvegajtaja mellett *pénzzár*: húsz forintért egyet, százhuszért hat órát tölthet bent a fehér műbőrrel borított, szivaccsal, szellőzővel, polccal felszerelt belső térben bárki. A szolgáltatás rendkívül népszerű, egyetlen egyszer sikerült elcsípniem a szabad jelzést mutató zöld fényt, pedig szinte mindennap arra visz az utam. Bekukkantva ekkor arra a következtetésre jutottam, hogy a *bárki* a térnek ezen szegletében gyakorlatilag mindig hajléktalant jelent, sohasem turistát. *Einstand*.

A feketemunkások és a hajléktalanok hangsúlyos jelenléte itt, a tér emberpiacrészn kiderült már a kiállításmegnyitó eseményen is. Ennek során a HINTS önkéntesei a *Mindenki házigazda, mindenki vendég* jelmondat jegyében desszertcentrikus élelmiszercsomagokat osztottak a téren álló, ott áthaladó és a megnyitóra érkező embereknek. Itt a hangsúly a művészek szándéka szerint a *mindenkire* esett, ám szinte megvalósíthatatlan feladatnak bizonyult érvényesíteni e sokszínűséget.

Itt jegyezném meg, bár történeti tény, hogy a hajléktalanokról kialakult, látszólag monokróm kép árnyalása terén a *Saját szemmel* projekt számít úttörőnek. Ennek során a szerzők, Erhardt Miklós és Dominic Hislop egyszer használatos kamerákat osztottak szét az érintett csoporthoz tartozók között, majd a képeket összegyűjtve lehetővé tették, hogy ezen társadalmi réteg emberi arca mutakozzon meg. Ez a projekt mindössze előzmény, nem a Gravitáció része, tanulmányozása azonban prizmaként segít a színek felfedezésében: hálózati verziója ma is elérhető a <http://www.c3.hu/collection/homeless> címen.

A tudat változó formája

Andreja Kulunčić konszolidáltabb kör, a tér *közlemben* lakók életét tanulmányozza. Különböző rendű és rangú, tetszőlegesen kiválasztott embereket hazakísér, és közben arról kérdezi őket, hogyan élik

Sugár János: Időjárór stand, eseménysorozat és kiadvány, 2003

Németh Ilona: Kapszulák, installáció, 2003

Bik van der Pol:
Cím nélkül (Erdély Miklós nyomán), bronz, 2003

TNPU (szuperintendáns St. Auby Tamás):
Gravitáció St.and, 2003

meg a szocializmusból a kapitalizmusba történő átmenetet, hogyan illeszkednek be az új erkölcs, a megváltozott értékek és életstílus, illetve a pénz által meghatározott társadalomba. *Hazafelé* című videója ezeket a beszélgetéseket rögzíti: a Gomba teraszon felállított videót nézve viszont választhatunk két hangszáv között: eldönthetjük, hogy őket, vagy a változásokat elemző társadalomtudósokat hallgatjuk-e szívesebben a képsorokat nézve.

A TNPU által felállított három mo-

bil *Gravitáció St.and*nál szavazólap vár. Rajta egy kérdés olvasható: *Egyetért-e Ön azzal, hogy a Magyar Köztársaság a Semleges Közél-Kellet-Európai Fegyvermentes Fluxus Zöld Zóna tagjává váljon?* A kérdés felett látható a tervezett zónát alkotó tizennyolc ország térképe. Finnországtól Ciprusig húzódik. Magyarország épp kilencedik a sorban, feltehető tehát, hogy ha létrejön a csatlakozás, itt lesz majd a zóna középpontja.

Szintén térképre épül a Gomba teraszon elhelyezett webterminál érintőképernyőjén követhető *Szimmetriakalauz*, azonban itt a főváros van megcélózva. Bodó Sándor egy várostervező szorgalmával rendszerezte elfelejtett, elhagyott városi területek fotódokumentációját különböző szimmetriatengelyek mentén. Azt szemlélteti, hogy Budapesten egészen rövid távolságon belül miként bomlik le a város, veszíti el képét és válik szinte hallucinogén kalanddá. Kirándulótippek, ötletek sétákhoz, egyik városból a másik városba. Azok számára, akik nem akarnak sokat gyalogolni, a mű akár karosszékéből, otthonról is jól követhető, mindössze annyit kell tennünk, hogy a <http://symmetry.c3.hu/> címet írjuk böngészőnk ablakába. A Lang Róbert által jegyzett *interfész* széppé szelidíti virtuális sétánkat.

Rasszista falfirkákat (nem tévesztendő össze a graffitivel) retusál ki *Hamisított városképek* című képeslap-sorozatán Bartha Sándor. A pontos helymegjelöléssel ellátott képeken már nem láthatóak maguk a feliratok, azonban marad a gyűlölet emléke. Ki hamisítja meg a városképet? Aki falra firkál, vagy aki kiretusálja a fényképen?

Carey Young a *Konfliktuskezelés* új, elsősorban a vállalati kultúrában elterjedt módszerét tette egy szép szombati napra elérhetővé a tér közönsége számára. Egy hivatásos mediátort kért fel, hogy aznap ellenszolgáltatás nélkül várja a szakmai vagy személyes vitába bonyolódott polgárokat, akik sehogy sem tudnak megegyezésre jutni. Bár számos konfliktusra derült fény alkonyatig, mégsem állt be a sikeres

El-Hassan Róza:
R. a túlnépesedésről álmodik, installáció, 2003

kezeléshez szükséges szimmetria: annak ugyanis mindkét érintett fél jelenléte elengedhetetlen feltétele. Az egyedülálló panaszosoknak így be kell érnie néhány jó tanáccsal.

E sorok írását követően kerül csak sor San Keller svájci művész projektjére, ezért egy korábbi munkáját mesélem el. A mű a költözéskor kikerülhetetlennek tartott teherautó kiiktatására tesz javaslatot. A művész újsághirdetés alapján vette fel a kapcsolatot költözni készülő polgárokkal, majd rávette őket arra, hogy baráti köreiket és a szintén hirdetés útján toborzott önkénteseket egyesítve kalákában oldják meg a dolgot. Rövid távon, a szomszéd házba való költözésnél a csatárlánc is elegendőnek bizonyult, a szomszéd városba való hurcolkodásnál pedig kézikocsikat vett igénybe többórás útján a lelkes csapat. Végül is egyszerű, nem kell hozzá más, csak egy kis bizalmi tőke.

A két fiatal kolozsvári művész, Szabó Péter és Csiki Csaba az újságformátumot választotta kommunikációs felületnek. *Moszkva Tér Plusz* című kiadványuk szubjektíven, egy kívülről szemén keresztül jeleníti meg a teret, mintha egy turista írna ismertetőt a helybelieknek. Már a borítógrafika azt sejteti, határozott kézzel nyúlnak a témához: az anonim tervezésű metróépület cakkozott teteje hatalmas kerék fogaiba harap. Bár a teret kiskorom óta ismerem, hála a friss szemnek (szűz kéz?) a kiadvány még nekem is tudott újat mondani. Különösen a Hűvösvölgyben tanyát vert autonóm hajléktalan kolóniáról szóló híradás nyugtázott le – lám, milyen messzire vezetnek a tér erővonalai!

A forma változó tartalma

Messzebbre kell sétálnunk nekünk is, a Városmajorba, hogy megkeressük a Kis Varsó művét. A Beethoven-szobor mögött bukkanunk rá: kis kőépitményen áll, vasláncból merevített földgömb. Készülésének kontextusára utal a talapzatán angolul elhelyezett cím: *Az utolsó biennálé emlékműve*. Tavaly nyáron készítették tiltakozásul a nemzetközi kiállítások „arrogáns turista-látványosságá” *formálódása ellen* (a Manifesta negyedik állomáshelyén, Frankfurtban terveztek engedély nélkül felállítani). Kiszállították, ám végül mégsem állították fel ott. Most itt, a Városmajorban áll e madárlátta gömb, mi pedig nem vagyunk biztosak abban, hogy tényleg érdemes-e ezt a for-

Beöthy Balázs:
1001 €, eseménysorozat, 2003

Hints csoport (Bálint Mónika és Szabó Eszter Ágnes):
Akció, 2003

Kis Varsó (Gálik András – Havas Bálint)
Az utolsó biennálé emlékműve, 2002

mát ilyen szorosan ehhez a tartalomhoz kötni. Az *egyébként* szép szobor már szerepelt *cím nélkül* is máshol, kár volt rajtahagyni a tavalyi táblát. A műveiket körülvevő szellemi térre máskor különös gondot fordító, *kontextus-érzékeny* Kis Varsótól joggal várhatnánk pontosabb helyzetmeghatározást e gravitáció-mezőn. Mintha nem a kő gördülne, hanem a kocka fordulna. Ők képviselik ugyanis Magyarországot az *Álmok és konfliktusok – A néző diktatúrája* címmel idén nyáron megrendezésre kerülő 50. Velencei Biennálén.

A holland Bik van der Pol páros – a Klub Rádióban is elhangzó – beszélgetés-sorozatot kezdeményezett a Moszkva tér nevééről és az emlékművek szerepéről, miközben ők maguk is felállítottak egyet ideiglenesen a tér közepén, mely a korábban említett *Őrizetlen pénz* akció ládájának bronzból készült replikája. Fedelét nyithatóra szabták, hogy ne maradjon passzív tereptárgy e bronzmás, az arra járók növelhetik vagy csökkenthetik tartalmát, bármi legyen is az. A megnyitón aprópénzt dobott be valaki, ami az eredeti láda bankóira gondolva kis borzongással tölt el: milyen kár, hogy nekünk most csak aprópénzre futja.

Végül egy kérdés

Ha véletlenül a Moszkva tér környékén jár valaki mostanában e sorok olvasói közül, és szembejönne egy ember, aki pénzt kínál, kérem, szó nélkül fogadja el. Ha viszont olyan jönne szembe, aki pénzt kér, akkor adjon neki. Hogy miért, az maradjon most titok.

■

San Keller:
Akció, 2003

